

ΕΝΑ ΤΑΞΙΔΙ ΣΤΗ ΜΑΝΗ ΚΑΙ ΤΟ ΑΙΓΑΙΟ ΤΟ 1795

Αντώνης Βιρβίλης

Επιστολές ιδιωτών από ελληνικούς τόπους -κυρίως ξένων περιηγητών- κατά τη διάρκεια του 18ου και μέχρι τα μισά του 19ου αιώνα και με περιεχόμενο που δεν έχει σχέση με εμπορικές δραστηριότητες και χρηματικές συναλλαγές, είναι πολύτιμες για τις περιγραφές των τόπων και συνηθειών των κατοίκων που περιέχουν αλλά, πολλές φορές, και μικρών ή μεγάλων ιστορικών γεγονότων των οποίων οι αποστολείς ήσαν μάρτυρες.

Μία επιστολή γραμμένη το 1795 από έναν Άγγλο περιηγητή, μας αποκαλύπτει τι σήμαινε ένα ταξίδι στην ενδοχώρα της Ελλάδας και τα νησιά του Αιγαίου εκείνη τη εποχή και πως έβλεπαν οι περιηγητές τους σύγχρονους Έλληνες.

Το επικίνδυνο ταξίδι

Δύο Άγγλοι φίλοι, ο Robert Stockdale 33 ετών⁽¹⁾, αποστολέας της παρουσιαζόμενης επιστολής και ο John Bacon Sawrey Morritt 22 ετών⁽²⁾, ξεκίνησαν με τους δύο υπηρέτες τους από το Λονδίνο στις 27 Φεβρουαρίου του 1794 για ένα ταξίδι στην Ευρώπη και, κυρίως, τον ελλαδικό χώρο, που κράτησε περισσότερο από δύο χρόνια. Πρόκειται για το *Grand Tour*, όπως το αποκαλούσαν, που ίσως να αποτελούσε και ένα τρόπο μύησης για τους νέους αριστοκράτες, πριν αναλάβουν υψηλά καθήκοντα στην εκκλησία, το στρατό ή τη κρατική μηχανή.

Είναι η εποχή έξαρσης του περιηγητισμού και η ανακάλυψη της νέας Ελλάδας. Το 1732 έχει ιδρυθεί η εταιρεία των Dilettanti από Άγγλους αριστοκράτες, που χρηματοδοτούσε αποστολές στην Ιταλία, Ανατολή, Μ. Ασία και μητροπολιτική Ελλάδα, αποτελούμενες από φιλόλογους, ιστορικούς, καλλιτέχνες και αρχαιολόγους, με σκοπό επιτόπιες μελέτες και συλλογή επιστημονικού υλικού. Ωστόσο, η Ελλάδα ασκούσε μια ιδιαίτερη έλξη στις συνειδήσεις των πνευματικών ανθρώπων της εποχής, που πήγαζε από την επαφή με την αρχαία ελληνική γραμματεία. Το κίνημα “ανακάλυψης” της Ελλάδας φούντωνε, και όχι μόνο στην Αγγλία, με αποτέλεσμα σήμερα να διαθέτουμε εξαιρετικά περιηγητικά κείμενα σε μορφή Ημερολογίων, επιστολών κ.α, κυρίως Άγγλων, Γάλλων και Γερμανών, που διαμόρφωσαν ένα ευρύτερο κίνημα φιλελληνισμού στις αρχές του 19ου αι., ιδιαίτερα χρήσιμο για την εξέλιξη του Αγώνα για την Ανεξαρτησία.

Τα κίνητρα των περιηγήσεων δεν ήταν όμως μόνο η έφεση του “ειδέναι” αλλά είχαν και ένα πρακτικό σκοπό, την αναζήτηση κάποιας υλικής ωφέλειας. Όλοι αρχαιολογούν με πάθος. Ανεξάρτητα από το σκοπό του ταξιδιού, αναζητούν γλυπτά, νομίσματα και χειρόγραφα. Κι’ όλοι κατά την επιστροφή, κρύβουν στις αποσκευές τους ένα κομμάτι μάρμαρο, ένα μικρό ανάγλυφο, μια ενεπίγραφη πλάκα και άφθονα αρχαία νομίσματα ⁽³⁾.

Αξίζει να παρακολουθήσουμε τη διαδρομή των δύο φίλων που δείχνει και το ιδιαίτερο ενδιαφέρον τους για την αρχαιολογία.

Αφού διέσχισαν την Ευρώπη (από την Οστάνδη μέχρι τη Δρέσδη έκαναν 16 στάσεις), στη Βιέννη προσέλαβαν ένα ζωγράφο, ταξίδεψαν μέσω Αυστρίας, Βουκουρεστίου και Αδριανούπολης, στη Κωνσταντινούπολη. Στη συνέχεια, επισκέφθηκαν τη Σμύρνη, Πέργαμο και Έφεσο και μέσω Σάμου, Χίου, Λέσβου, Τροίας, Τενέδου και Λήμνου έφτασαν στο Άγιο Όρος. Από εκεί πήγαν στη Θεσσαλονίκη και μέσω Θεσσαλίας και Βοιωτίας ήλθαν στην Αθήνα. Από εδώ αρχίζει το ταξίδι στην Πελοπόννησο (Κόρινθος, Τριπολιτσά, Μεσσηνία) και η συντροφιά είναι οι πρώτοι περιηγητές που φθάνουν μέχρι τα απώτατα χωριά της Μάνης στο Ταίναρο. Επιστρέφουν στο Ναύπλιο από το Γύθειο με πλοίο, επισκέπτονται το Άργος και

μέσω Επιδαύρου, Τροιζήνας και Ερμιόνης φθάνουν στην Ύδρα. Από εκεί πηγαίνουν Σούνιο και Κέα, όπου αρχίζει το ταξίδι στις Κυκλάδες, Τήνο, Μύκονο, Δήλο, Πάρο, Αντίπαρο, Νάξο, Αμοργό, Κώ. Στη συνέχεια, περνούν στα Μικρασιατικά παράλια και επισκέπτονται Αλικαρνασσό και Κνίδο. Ακολουθεί η Ρόδος και η Κρήτη (Σητεία, Ιεράπετρα, Ηράκλειο, Κνωσσό, Γόρτυνα). Από εκεί, νοικιάζουν ένα πλοίο και φεύγουν για δυτική Πελοπόννησο, περνώντας Μήλο και Κίμωλο και αφού επισκέπτονται Πύργο και Ολυμπία, φθάνουν Ζάκυνθο. Μετά από επίσκεψη σε Ιθάκη και Κέρκυρα, φεύγουν για Οτράντο, Νάπολι, Ρώμη και μετά, λόγω αποφυγής των πολεμικών συγκρούσεων μεταξύ γαλλικών και πρωσικών δυνάμεων, κάνουν παράκαμψη προς Τεργέστη, Βιέννη, Δρέσδη, Βερολίνο, Cuxhaven και τον Ιούλιο του 1796, τερμάτισαν την περιπέτειά τους στο λιμάνι του Yarmouth.

Τα μέσα μεταφοράς

Το ταξίδι γινόταν στην Ευρώπη με άμαξες που συνέδεαν τις πόλεις με τακτικά δρομολόγια, στις Βαλκανικές χώρες και την Οθωμανική Αυτοκρατορία, που δεν υπήρχε αυτή η δυνατότητα, με άλογα ή μουλάρια και στις νησιωτικές περιοχές με ενοικίαση διαφόρων σκαφών στα οποία ύψωναν την αγγλική σημαία. Οι ταξιδιώτες ήταν εφοδιασμένοι με συστατικές επιστολές από τους πρεσβευτές της χώρας τους. Σε κάθε πόλη που πήγαιναν είχαν εξαιρετική περιποίηση από τους Άγγλους πρέσβεις και προξένους, τις τοπικές αρχές ή τις πλούσιες οικογένειες, ανάλογα με τις επικρατούσες συνθήκες, και έφευγαν με άλλες συστατικές επιστολές από τους Έλληνες προκρίτους ή τους Τούρκους αγάδες για τους επόμενους προορισμούς. Στα μέρη της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας που επισκέφθηκαν, εκτός από τους Άγγλους πρόξενους, είχαν πάντοτε την προστασία του τοπικού Αγά ή Πασά οι οποίοι τους παρείχαν και σχετική συνοδεία στις πορείες τους. Ο φόβος των ληστών ήταν μεγάλος και εκτός από τη συνοδεία γενιτσάρων, οι ίδιοι φορούσαν τούρκικη ενδυμασία, για να περνούν απαρατήρητοι και να μη προκαλούν. Επί πλέον, είχαν φροντίσει να εφοδιασθούν με σχετικά φερμάνια και διαβατήρια από την Υψηλή Πύλη κατά την παραμονή τους στη Κωνσταντινούπολη, απαραίτητα για ελεύθερη περιήγηση στις υπό Οθωμανική διοίκηση περιοχές.

Το πρόβλημα για τη συντροφιά υπήρξε, όπως και για όλους τους περιηγητές εκείνης της εποχής, τα ταξίδια στο Αιγαίο. Η πειρατεία, μετά τα Ορλωφικά (1770-1774), δρούσε ανενόχλητη στο Αρχιπέλαγος. Άγγλοι, Ολλανδοί, Αλβανοί, με τους Γάλλους να υποστηρίζουν τους Αλγερίνους και Μαλτέζους πειρατές και οι Μανιάτες να μην αφήνουν ευκαιρία για επιδρομές, καθιστούσαν τον διάπλου πολύ τολμηρό εγχείρημα. Η τάξη αποκαταστάθηκε μετά την καταστροφή του γαλλικού στόλου στην Αίγυπτο το 1798 και την επικράτηση της Αγγλίας στους εμπορικούς θαλάσσιους δρόμους της Μεσογείου. Την εποχή εκείνη του ταξιδιού της συντροφιάς, περίοδο παρακμής πλέον της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, το γαλλικό εμπόριο ανθούσε στα λιμάνια του Αιγαίου, όπου και υπήρχαν ισχυρές γαλλικές εμπορικές παροικίες. Η Γαλλία είχε προνομιακή θέση στην Οθωμανική Αυτοκρατορία, οφειλόμενη στην επιρροή των διπλωματών της στη Πύλη, στο μεγάλο αριθμό Γάλλων προξένων και στη παρουσία ιεραποστόλων Ιησουϊτών και Καπουτσίνων στα μεγαλύτερα εμποροναυτικά κέντρα της Αυτοκρατορίας. Είναι πολύ φυσικό, λοιπόν, Άγγλοι και Γάλλοι να έχουν μεταφέρει τις διαφορές τους και στα ελληνικά νερά, για τη διατήρηση του ελέγχου των θαλάσσιων δρόμων προς/και από τη Δύση, αλλά και την εκάστοτε υποστήριξη των πολιτικών επιδιώξεων των κρατών τους στην περιοχή. [4]. Η στάση της Τουρκίας, αν και ουδέτερη, παρέμεινε φιλική προς τη Γαλλία, μέχρι τη καταστροφή του στόλου της τελευταίας στο Αβουκίρ το 1798. Αυτό σήμαινε ότι γαλλικά πολεμικά κυκλοφορούσαν ελεύθερα στο Αιγαίο και υπήρχε μεγάλος κίνδυνος η συντροφιά να αιχμαλωτιστεί.

Η χρηματοδότηση του εγχειρήματος

Σημαντικό γεγονός σε παρόμοια ταξίδια σε γνωστούς αλλά, κυρίως, σε απρόσιτους τόπους,

αποτελούσε η χρηματοδότηση του ταξιδιού (μεταφορικά, ενοικιάσεις μέσων, ναυλώσεις, ενδιαίτηση, διατροφή, ιδίως δώρα σε χρήμα ή σε είδος κλπ). Επειδή δεν ήταν δυνατόν να μεταφέρουν οι ταξιδιώτες μαζί τους μεγάλα χρηματικά ποσά για τον φόβο των ληστών, σε μεγάλα κέντρα (π.χ Βιέννη, Κωνσταντινούπολη, Σμύρνη, Θεσσαλονίκη, Ζάκυνθο, Μάλτα κλπ), διέθεταν πιστωτικές επιστολές κυρίως από τραπεζίτες ή εμπόρους με διεθνείς διασυνδέσεις, έναντι λογαριασμών σε αγγλικές ή ευρωπαϊκές τράπεζες (5). Πολλές φορές έμεναν από χρήματα, (οι δύο φίλοι ξόδευαν πολλά, αγοράζοντας εύκολα μεταφερόμενα αρχαία και, κυρίως, αρχαία νομίσματα τα οποία προωθούσαν στη Ζάκυνθο για τη παραλαβή τους στο ταξίδι της επιστροφής ή την αποστολή τους στην Αγγλία), μέχρι να μπορέσουν να εξαγοράσουν τις πιστωτικές επιστολές, ιδιαίτερα σε τόπους μακριά από τα εμπορικά κέντρα.

Όπως είναι φυσικό, παρόμοια μακρόχρονα ταξίδια στοίχιζαν ολόκληρη περιουσία και δεν ήταν για τον καθένα. Ο Morrīt αναφέρει στις επιστολές του ότι από την Αγγλία μέχρι τη Βιέννη είχε δαπανήσει όλα του τα χρήματα και περίμενε έμβασμα 600 λίρες. Στη Κωνσταντινούπολη είχε 400 λίρες και ζητούσε από τη μητέρα του να σταλούν στον τραπεζίτη του άλλες 200, για κάλυψη των τυχόν επιπλέον δαπανών, ενόψει του ταξιδιού στα Μικρασιατικά παράλια και τα νησιά. Στο Άργος είχε ξεμείνει από χρήματα και έψαχνε να βρει εμπόρους που θα τον δάνειζαν. Στη Μύκονο επίσης. Για να γίνει αντιληπτή σήμερα η αξία της αγγλικής λίρας εκείνης της εποχής, αναφέρουμε ότι ο Dr. S. Parr (βλ. σημείωση αρ. 14) ως υποδιευθυντής του γνωστού σχολείου Harrow το 1771, έπαιρνε ετήσιο μισθό 50 λίρες, το 1781 ως εφημέριος 100 και το 1788 είχε ετήσια κρατική επιχορήγηση 300 λίρες.

Η διακίνηση της αλληλογραφίας

Η αλληλογραφία με την Αγγλία, κατά το διάστημα που η συντροφιά ήταν στην Ευρώπη, δεν παρουσίαζε πρόβλημα, όταν δεν υπήρχαν πολεμικές συρράξεις. Η ταχυδρομική επικοινωνία με το σύστημα Thurn-Taxis που είχε καθιερωθεί στη Κεντρική Ευρώπη (διακινούσε την αλληλογραφία μεταξύ γαλλικών και αγγλικών ταχυδρομείων σε περιόδους εχθροπραξιών των δύο κρατών) αλλά -κυρίως- και με τα εθνικά ταχυδρομεία που είχαν αρχίσει να οργανώνονται ως κρατικές οντότητες, διακινούσε με ευχέρεια και σχετική ταχύτητα την αλληλογραφία στον προορισμό της. Η Κωνσταντινούπολη π.χ είχε ταχυδρομική σύνδεση δια ξηράς με τη Βιέννη με το αυστριακό ταχυδρομείο, κάθε 15 ημέρες (6).

Επειδή όμως η διάρκεια παραμονής σε μια πόλη δεν ήταν πάντοτε γνωστή και εξαρτιόταν, τις περισσότερες φορές, για τις μικρές πόλεις ή χωριά, από τις ευκαιρίες που έβρισκαν οι ταξιδιώτες για τη μετάβασή τους στον επόμενο προορισμό, είχε υιοθετηθεί η ακόλουθη πρακτική: Ο ταξιδιώτης έγραφε στον παραλήπτη να του στείλει την απάντησή του στους επόμενους δύο ή τρεις σταθμούς της προγραμματισμένης διαδρομής του, κυρίως σε μεγάλες πόλεις ή λιμάνια που υπήρχε τακτική επικοινωνία με τη χώρα του αποστολέα. Οι επιστολές προς τους ταξιδιώτες, κατά την περίοδο που ήσαν σε ελληνικά μέρη, κατευθύνονταν από τη Κωνσταντινούπολη, Σμύρνη και Θεσσαλονίκη στην Αθήνα και τους ακολουθούσαν μέχρι να τους βρουν στη Πελοπόννησο. Στο Μυστρά π.χ., όπως αναφέρει ο Morrīt, τους πρόλαβε ένα τεράστιο πακέτο με γράμματα, προς μεγάλη έκπληξή τους. Όσο διάρκεσε η περιήγηση στο Αιγαίο, Δωδεκάνησο και Κρήτη, οι επιστολές κατευθύνονταν προς τη Ζάκυνθο, όπου όταν έφθασαν, κατά τον Morrīt, τους περίμεναν “χιλιάδες επιστολές”. (7) Οι επιστολές απευθύνονταν σε προξένους, εμπορικούς οίκους με διεθνείς διασυνδέσεις ή τραπεζικούς ανταποκριτές και παραδίδονταν στον παραλήπτη, όταν έφθανε εκεί, συνήθως μετά από δύο, τρεις ή τέσσερις μήνες. Κατά τον ίδιο τρόπο έστελναν και οι ταξιδιώτες τα γράμματά τους.

Ο ταξιδιώτης, εν τω μεταξύ, έγραφε τις επιστολές του με εντυπώσεις και πληροφορίες για τους τόπους που επισκεπτόταν, όποτε εύρισκε ελεύθερο χρόνο (αναγκαστική παραμονή μέχρι να βρει νέο μέσο μεταφοράς, καθυστέρηση συνέχισης του ταξιδιού λόγω καιρικών συνθηκών ή

μακρόχρονη παραμονή σε λοιμοκαθαρήρια) ή όποτε είχε δυνατότητα γρήγορης αποστολής με ευκαιρίες αναχώρησης πολεμικών ή εμπορικών πλοίων κάθε εθνικότητας ή σημαίας. Γι' αυτό το λόγο οι επιστολές είναι συνήθως μακροσκελείς και γραμμένες σε διαφορετικούς τόπους και ημερομηνίες, μέχρι την τελική αποστολή τους. Οι ταξιδιώτες της εποχής, οι περισσότεροι, στις αποσκευές τους είχαν τα απαραίτητα σύνεργα γραφής, χαρτί αλληλογραφίας, πέννες, μελάνι, βουλοκέρι, ημερολόγιο για να κρατούν σημειώσεις και ένα μικρό φορητό γραφείο το οποίο προξενούσε, όπως παρατηρεί ο Morritt, την περιέργεια και το θαυμασμό των αγράμματων Τούρκων.

Θα πρέπει να σημειωθεί ότι, παρά τις δυσκολίες και το χρόνο που απαιτούσε μια επιστολή να φθάσει στον προορισμό της, ιδιαίτερα από απομονωμένα μέρη, η ταχυδρομική επικοινωνία, έστω και ετεροχρονισμένη, ήταν πυκνότερη. Ο Morritt, σε όλο το διάστημα του ταξιδιού που κράτησε 17 μήνες, πρέπει να έστειλε περί τις 120 επιστολές, δηλ. 7 περίπου το μήνα. Αριθμός εντυπωσιακός, που και μόνο αυτός υποδηλώνει την ασφάλεια του αποστολέα ότι η επιστολή του θα φθάσει πράγματι στον προορισμό της, έστω και εάν είχε αποσταλεί από τα πλέον δυσπρόσιτα μέρη, άσχετα από τον χρόνο άφιξής της, γεγονός, φαίνεται, που δεν απασχολούσε και πολύ τους αλληλογραφούντες, αφού γνώριζαν τις συνθήκες διαβίβασης. Οι πιθανότητες απώλειας κάποιας επιστολής, περιέργως, ήταν μικρές. Το πρόβλημα που αντιμετώπιζαν, κάποιες φορές, οι αλληλογράφοι, ήταν η μη έγκαιρη άφιξη μιας επιστολής με αποστολέα τον ενδιαμέσο διακινητή, γνώστη των συνθηκών της περιοχής, προς τον ταξιδιώτη –λόγω των μετακινήσεών του- η οποία παρείχε οδηγίες για την καλύτερη περαιτέρω μετακίνησή του ή για τους υπάρχοντες, κατά καιρούς, περιορισμούς στις αφίξεις λόγω λοιμοκαθάρσεων και τους εναλλακτικούς τρόπους αποφυγής των.

Το κείμενο

Το κείμενο της επιστολής του Stockdale είναι εξαιρετικά καθαρογραμμένο και στρωτό, αν και ελλιπές ως προς τα γεγονότα, ενώ οι επιστολές του Morritt διακρίνονται για την διαύγεια της διήγησης. Λόγω φθοράς, δυστυχώς κάποια μέρη του γράμματος ελλείπουν, χωρίς όμως τα κενά να δυσκολεύουν τη ροή του κειμένου.

Για την πληρέστερη κατανόηση των περιγραφομένων αλλά και για να φανεί πως περιγράφουν οι δύο φίλοι το ίδιο γεγονός, παρατίθενται στα οικεία μέρη οι αντίστοιχες περιγραφές από τις επιστολές του Morritt, ως και απαραίτητο πληροφοριακό υλικό για την απρόσκοπτη πρόσληψη του περιεχομένου της επιστολής από τον αναγνώστη.

Αγαπητέ Alderson,

Νησί της Μυκόνου 22 Μαΐου

Βλέπεις πως σε σκέπτομαι και αν δεν βρω γράμμα σε απάντηση του πρώτου από την άφιξή μου στη Ζάκυνθο, θα 'πρεπε να πω ότι δεν αξίζει η αλληλογραφία μαζί σου και ίσως σου γράψω ένα γράμμα ακόμη, μόνο και μόνο για να σε μαλώσω, όταν κάποιος βρίσκεται χωρίς φίλους και χρήματα είναι πολύ φυσικό να στρέψει τις σκέψεις του σε αυτούς που είχε και τώρα ο Morritt και εγώ σκεφτόμαστε πολύ την Αγγλία επειδή εδώ είμαστε σ' ένα μικρό νησί στο μέσο του Αρχιπελάγους με μόνο 50 πιάστρες, περίπου 3 λίρες και 5 σελίνια, και κανένας δεν θα μας δάνειζε ούτε ένα φαρδίνο. Είμαστε 6 άτομα παρέα (8) και μπορείς να κρίνεις μέχρι που θα έφτανες σε έναν τόπο όπου όλοι κάνουν ό,τι μπορούν για να ψειρίσουν έναν ξένο. Το σκάφος μας είναι στο λιμάνι με την αγγλική σημαία στην κορυφή του καταρτιού και αποφασίσαμε να την κοπανήσουμε με την πρώτη ευκαιρία από τόσο φιλόξενους ανθρώπους. Οι γυναίκες είναι πολύ όμορφες και αυτό είναι ένα αφόρητο εμπόδιο για να εγκαταλείψουμε ένα μέρος όπου θα μπορούσαμε να μείνουμε (9).

Τελευταίος σταθμός μας ήταν η Τήνος όπου θα μέναμε για δύο ημέρες αλλά βρήκαμε τα κορίτσια τόσο γοητευτικά που μείναμε εννιά. Συμπαθούν πολύ τους Άγγλους και τους πουλούν κάλτσες που πλέκουν οι ίδιες σε ακριβή τιμή, όπως μας λένε οι αξιωματικοί των φρεγατών μας, που δεν αρνούνται κανά δυο πιάστρες στα παζάρια μαζί τους. Τι να πεις σε τόσο όμορφες συνηγόρους; Δεν είπαμε τίποτα, ξοδέψαμε τα λεπτά μας και τώρα δεν έχουμε άλλα (10). Μας έχουν καταπλήξει τα φορέματα των γυναικών εδώ που είναι πράγματι πολύ περίεργα καθώς φορούν βράκες με ένα κοντό πανωφόρι από πάνω που φτάνει μέχρι τα γόνατα. Έχουν ένα είδος γιλέκου με τεράστιο αριθμό από πιέτες έτσι που έχει 60-80 γιάρδες υφάσματος. Πολλές φορούν μία κάλτσα κόκκινη και την άλλη άσπρη αφού καμιά γυναίκα δεν μπορεί να πλέξει δύο ταυτόχρονα και δεν διστάζουν να φορούν τη μία όσο τελειώνουν την άλλη. Φορούν ένα χρυσοκέντητο στολίδι στο στήθος και έχουν δύο μεγάλα τριαντάφυλλα από ροζ κορδέλες ανάμεσα στους ώμους τους και στο κεφάλι τους κόκκινο βελούδινο σκουφάκι με μεγάλο κίτρινο βέλο. Πες στη Μαίρη πως νομίζω ότι θα φαινόταν πολύ αλλόκοτη με μια απ' αυτές τις φορεσιές και θα εξασφάλιζε πλήρες εκκλησίασμα σε κάθε παπά στο Echington ή στο Aston μια Κυριακή του Πάσχα.

Από τότε που φύγαμε από την Αθήνα είδαμε πολλά και μερικά από αυτά πολύ παράξενα καθώς βρεθήκαμε σε ένα τόπο που δεν έχει επισκεφτεί ακόμη κανένας σύγχρονος περιηγητής. Αυτό είναι το μέρος μεταξύ Μυστρά (η αρχαία Σπάρτη) και το ακρωτήριο Ταίναρο ή Ματαπάς, όπου όλος ο κόσμος είναι ληστές και πειρατές. Εδώ παρουσιάστηκε όσο πιο ατημέλητοι μπορούσαμε και έχοντας εξασφαλίσει τη φιλία ενός από τους αρχηγούς τους στην άκρη της περιοχής, με τις συστάσεις του περάσαμε μέσα από όλους αυτούς αλλά τις περισσότερες φορές με μια φρουρά 20-30 ανδρών. Τίμιοι και κανονικοί άνθρωποι που περνούν τη ζωή τους το ίδιο σ' όλες τις χώρες και εκτός από μερικές ιδιομορφίες στο ντύσιμο, τροφή και κατοικίες, δεν βρίσκεις τίποτε ενδιαφέρον, εάν η χώρα δεν έχει αρχαιότητες.

Είχαμε ακούσει ότι οι Μανιάτες (αυτοί οι ληστές) είχαν διατηρήσει πολλές από τις συνήθειες των αρχαίων Σπαρτιατών και ελπίζοντας να τους δούμε, αποφασίσαμε το ταξίδι ή μάλλον την περιήγηση. Νομίζαμε ότι πράγματι βρήκαμε διατηρημένα πολλά από τα αρχαία έθιμα των προγόνων τους και αν ακόμη αποδειχθεί ότι κάναμε λάθος δεν θα το θεωρήσω χαμένο κόπο, μια και βρήκαμε την πιο εγκάρδια φιλοξενία ανάμεσα σε αυτούς που εδώ και πολύ καιρό θεωρούνται συμμορίες κακοποιών και ληστών (11). Οι γυναίκες τους είναι γενικά όμορφες αλλά οι νεώτερες δεν συμμετείχαν ποτέ στις συναντήσεις μας. Καμιά από αυτές δεν διστάζει να φέρει όπλο όταν δέχονται επίθεση από τους Τούρκους που ποτέ δεν υπέταξαν μέχρι τώρα αυτό το τμήμα των εδαφών τους, παρ' όλο που θεωρείται από τα άλλα έθνη μέρος της αυτοκρατορίας τους. Μερικές φορές, κάποια έλλειψη δημοκρατικών που δεν παράγεται στη χώρα τους σε επαρκή αφθονία για τη κατανάλωση των κατοίκων, τους κάνει καλύτερους υπηκόους και συμφωνούν να πληρώσουν ένα ασήμαντο ποσό στην Πύλη. Όπως ο τόπος ήταν μια νέα εικόνα για μας τους περιηγητές, έτσι κι' εμείς δεν είμαστε λιγότερο αντικείμενο θαυμασμού από τον κόσμο που μαζευόταν γύρω μας σε κάθε χωριό, όπως θα έκαναν οι χωριάτες στην Αγγλία για να δουν έναν ελέφαντα. Θα άφηνα ήσυχους αυτούς τους πειρατές για να μιλήσω για τίμιους ανθρώπους εάν μπορούσα να κολακέψω τον εαυτό μου ότι συνάντησα πολλούς, αλλά φαίνεται ότι είναι σπάνιο είδος.

24 Μαΐου ακόμη στη Μύκονο. Σαλπάρουμε χθες με ένα ωραίο αεράκι για τη Νάξο για να προσπαθήσουμε να βρούμε τίποτε λεφτά και πιάσαμε στη Δήλο για να δούμε τα αρχαία και εκεί που περπατούσαμε, έφθασε ένα πλοίο από τον πρόξενο στη Μύκονο για να μας πει ότι μόλις έμαθαν από τη Τήνο με επείγον σκάφος ότι κάποιοι Γάλλοι εξόπλιζαν ένα πλοίο για να έλθουν να μας πετσοκόψουν σε αντίποινα για τη φρεγάτα που κατέλαβαν οι Άγγλοι πέρσι σε αυτό το νησί (12). Όντας άοπλοι και μαθαίνοντας ότι ακριβώς εκείνος που περιμέναμε να μας δώσει

κάποια χρήματα στη Νάξο είχε έλθει στη Μύκονο, αποφασίσαμε να επιστρέψουμε. Ο διερμηνέας μας έφυγε μαζί του στη Τήνο να προσπαθήσει να βρει μερικά χρήματα και δεν ξέρω τι θα κάνουμε αν δεν τα καταφέρει.

Σήμερα είναι Κυριακή και όλα τα κορίτσια έχουν βάλει τα γιορτινά τους και είναι πολύ όμορφα. Ένα μου φαίνεται το πιο όμορφο πλάσμα που έχω δει και αν ήμουν σίγουρος ότι οι κυρίες μας στην Αγγλία δεν θα σήκωναν τη μύτη σε μια ανατολίτισσα σύζυγο θα έμπαινα πολύ στον πειρασμό να τη φέρω στην Αγγλία. Με τη φορεσιά που φοράει είναι γοητευτική και με ευρωπαϊκά ρούχα θα ήταν ακαταμάχητη. Δεν την έδειξα στον Morrit ο οποίος, να είσαι βέβαιος, έχει βρει τις ευνοούμενές του.

Τα κορίτσια είναι πράγματι ωραία και πολύ αθώα, αν και οι ταξιδιώτες που πέρασαν από εδώ έχουν διαστρέψει πολύ το χαρακτήρα τους. Η γλώσσα τους είναι ελληνική αλλά τόσο αλλαγμένη από τη αρχαία και με τέτοια προφορά που ακόμη και ο Dr. Parr δεν θα μπορούσε να τις καταλάβει (13). Στα γραπτά είναι πιο καταληπτή επειδή διατηρεί μεγάλη αναλογία με την αρχαία. Ο ζωγράφος μας πήρε το όνομα “όμορφος” (14) μεταξύ των κοριτσιών, λέγοντας σε όλες ότι είναι όμορφες και όταν περπατώ μόνος μου με ρωτούν “ που ηνή ο όμορφος” (14). Αφού είναι όλες όμορφες, η άμεση απάντηση είναι “ήνη εδώ” (14) και είναι αρκετά γυναίκες για να το ευχαριστιούνται.

Μόλις έφτ[ασε] εδώ ένα πλοίο με διαταγή από την Πύλη προς όλους τους πρόξενους που απαιτεί [οι κυβερνήτες] των πλοίων των αντιστοίχων χωρών τους να τηρήσουν αυστηρή ουδετερότητα σε όλα [...] να συνεχίσουν τη ρύθμιση για την Ανατολή ότι οι Άγγλοι θα έχουν τρία πλοία [...]. Η καταγραφή όμως των δυνάμεών τους είναι εντελώς λάθος δηλώνοντας ότι το μεγαλύτερο δεν είχε πάνω από 16 κανόνια. Αυτά τα τρία κλείνουν [τα πλοία;] των Γάλλων σε ένα μικρό λιμάνι. Προσπάθησαν να τα βγάλουν έξω [...] με πολλούς και διάφορους τρόπους και πρόσφατα μετά από μερικούς παλληκαρισμούς και από τις δύο πλευρές [...] φρεγάτα των 24 κανονιών, η μικρότερη της μοίρας μας, συμφώνησε να αντιπαρατεθεί με το Sensible 32 κανονιών, τη μεγαλύτερη των Γάλλων (15). Συντάχθηκαν και υπογράφηκαν οι όροι και μερικοί Τούρκοι αξιωματικοί από το κάστρο κλήθηκαν ως μάρτυρες. Με το ξημέρωμα, ήλθε το Dart και ιστιοδρομώντας έξω από το λιμάνι έκανε σήμα το οποίο δεν απαντήθηκε και με κοντοβόλτες πλησίασε περισσότερο και το επανέλαβε αλλά μη παίρνοντας και πάλι απάντηση, όλοι οι άντρες γιουχάϊσαν τους Γάλλους όπως και οι στρατιώτες του τουρκικού κάστρου οπότε νομίζω ότι οι Ξεβράκωτοι (16) δεν έχουν και πολλή διάθεση για ναυμαχία(17). Πληρώνουν στους Τούρκους περίπου 500 λίρες το μήνα για την άμυνα των οχυρώσεών τους. Μακάρι οι στρατιώτες μας να τα κατάφερναν όπως οι ναύτες μας. Δεν ακούμε τίποτε άλλο παρά ότι νικούνται και όλες μας οι ελπίδες είναι οι 80.000 άνδρες που ακούμε ότι έστειλε η Αυτοκράτειρα (18). Όλες οι άλλες δυνάμεις φαίνονται πανικόβλητες και δεν πρόκειται ποτέ να ξαναπολεμήσουν.

Υπολογίζω να μη φθάσουμε στην Ιταλία πριν τον Αύγουστο και τότε περιμένω να βρω κάποιο μακροσκελές γράμμα σου και με πολλά νέα από το Aston, Echington και όλες τις περιοχές γύρω σας. Ξέχασα εάν ο Will είναι πτυχιούχος (19). Νομίζω ότι είναι και έχοντας και την ιερατική ιδιότητα μπορεί να ανέλαβε την εκκλησία του Eckington.

26 Ιουνίου Κνίδος. Βλέπεις πόσος καιρός πέρασε από τότε που άρχισα αυτό το γράμμα αλλά δεν υπήρχε τρόπος να το στείλω αλλά μια και εδώ βρίσκεται ένα πλοίο οδηγημένο σε αυτό το λιμάνι από την ίδια δυνατή θύελλα που έφερε και εμάς και ακούμε ότι προορίζεται για τη Σμύρνη, ίσως μπορέσω να το στείλω. Από τη Μύκονο επισκεφθήκαμε τα περισσότερα από τα νησιά και περνώντας από τη Κω στην αρχαία Αλικαρνασσό, κάναμε μια μικρή περιήγηση στη Καρία στη Μελάσο (την αρχαία Μυλάσσα), Στρατονίκη και γυρίσαμε κάτω στον κόλπο σε αυτό το μέρος. Το ταξίδι μας τελευταία υπήρξε πολύ ευχάριστο και ικανοποιητικό αλλά συνοδεύτηκε

από κάποιες δυσκολίες και κακουχίες. Δεν είχαμε να φάμε πάνω από 3 ουγγιές ψωμί την ημέρα για δύο-τρεις ημέρες και λίγο βραστό χοιρομέρι. Το νερό μας είχε τελειώσει αλλά κάναμε προμήθεια νερού και ψωμιού από το άλλο πλοίο(20). Βρίσκουμε εδώ πολλά αρχαία αλλά πολύ κατεστραμμένα. Μεταξύ τους, μόλις τώρα ξετρύπωσα ένα ωραιότατο κοπάδι πέρδικες. Είμαστε εδώ στη Ρόδο για τρεις ημέρες και ετοιμαζόμαστε να σαλπάρουμε για τη Κρήτη.

Δώσε τις καλύτερες ευχές μου και χαιρετίσματα σε όλους στον οίκο Eckington, στον M. Mason (21) και σε όλους τους φίλους στο Aston (22). Επίσης στους φίλους μας στο Jonaton (23), εάν σου δοθεί η ευκαιρία. Ο Morritt συνοδεύει όλες τις ευχές μου προς εσένα και την οικογένεια και ελπίζουμε και οι δύο ότι όλες σου [...]

Γράψε μου σε παρακαλώ ξανά και τότε θα είμαι πιο δικός σου από ποτέ.

Γράψε μου προς τον κύριο Stockdale, ευγενεί φροντίδι των κ.κ Cutler και Heigelin τραπεζιτών στη Νάπολη (24).

Θα γράψω στον κ. Mason από τη Ζάκυνθο όπου ελπίζω να είμαι στο τέλος του μήνα (25).

Αυτή η επιστολή αποστέλλεται στο Λιβόρνο από τη Ρόδο στις 2 Ιουλίου 1795.

Η διακίνηση της επιστολής

Ο αποστολέας Robert Stockdale, τελικά, κατόρθωσε να βρει ευκαιρία να στείλει με κάποιο διερχόμενο πλοίο, την επιστολή που είχε αρχίσει να γράφει στις 22 Μαΐου στη Μύκονο, συνέχισε στις 24 Μαΐου και στις 26 Ιουνίου στη Κνίδο και την ολοκλήρωσε στις 2 Ιουλίου, κατά τη διάρκεια της παραμονής του στη Ρόδο.

Η επιστολή απευθύνεται προς τον αιδεσιμώτατο Jonathan Aldeson(26), στο Eckington(27) της κομητείας Derbyshire, στενό φίλο και του Morritt, και έφθασε στον προορισμό της στις 20 Σεπτεμβρίου, δηλ. έπειτα από 77 ημέρες, όπως φαίνεται από τη χειρόγραφη ένδειξη του τελικού παραλήπτη στο εμπρόσθιο μέρος.

Θα μπορούσαμε να διακρίνουμε τέσσερα διακριτά στάδια στη διαδρομή της επιστολής, από τη Ρόδο μέχρι τον προορισμό της.

Πρώτο στάδιο

Όπως αναφέρει η τελευταία εγγραφή του Stockdale, η επιστολή στέλλεται στο Λιβόρνο, προφανώς σε κάποιον -εικάζεται ότι θα ήταν ο ανταποκριτής-τραπεζίτη των δύο φίλων- ο οποίος θα την προωθούσε στην Αγγλία ως ενδιαμέσος διακινητής, συνήθης πρακτική μέχρι και το τέλος του 19ου αι.(28) Θα πρέπει να ήταν μαζί με άλλες επιστολές της συντροφιάς, εφόσον η επιστολή δεν αναφέρει, ως συνήθως, τον ενδιάμεσο και θα πρέπει να περιλαμβανόταν σε κάποιο δέμα επιστολών. Ο Morritt είχε επίσης γράψει αντίστοιχη επιστολή από τη Ρόδο προς Αγγλία με τελική ημερομηνία 1 Ιουλίου, και αυτή διευθυνόμενη μέσω Λιβόρνου, προφανώς με το ίδιο δέμα. Εντύπωση προκαλεί το γεγονός ότι ο αποστολέας γράφει τη χώρα προορισμού ως Inghiltera. Προφανώς θέλησε να υιοθετήσει την ιταλική εκδοχή, η οποία αποτελούσε *lingua franca* για τους ναυτικούς της Μεσογείου εκείνη την εποχή, φοβούμενος μη τυχόν δεν γίνει κατανοητός από τον ενδιάμεσο διακινητή του Λιβόρνου.

Δεν είναι γνωστό ποιο μπορεί να ήταν το αντίτιμο της μεταφοράς αυτού του δέματος επιστολών στο Λιβόρνο που καταβλήθηκε στον πλοίαρχο του διερχόμενου πλοίου, είτε από τους αποστολείς (μάλλον απίθανο, με δεδομένη την οικονομική στενότητα της συντροφιάς) είτε από τον ενδιάμεσο παραλήπτη με χρέωση των αποστολέων, όπως συνηθιζόταν, με συγκεντρωτικές μηνιαίες καταστάσεις.

Δεύτερο στάδιο

Ο διακινητής του Λιβόρνου, από το 1777, είχε δύο δυνατότητες να προωθήσει την επιστολή στον προορισμό της: Είτε με πλοίο στην Μασσαλία και, μέσω Γαλλίας, στην Αγγλία, με δαπάνη για τον παραλήπτη 1 σελίνι και 3 πέννες, είτε μέσω Ολλανδίας, με δαπάνη για τον παραλήπτη 1 σελίνι. Η διαδρομή μέσω Ολλανδίας ήταν, λοιπόν, φθηνότερη και αυτή θα έπρεπε να ακολουθούσε, εάν η Φλάνδρα και η Ολλανδία δεν είχαν καταληφθεί ενωρίτερα το 1795, από τους Γάλλους.

Ο μόνος δρόμος έμενε μέσω Γαλλίας για τον ακόλουθο λόγο. Το γεγονός των εχθροπραξιών μεταξύ Γαλλίας και Αγγλίας που έφερε ως φυσικό αποτέλεσμα και τη διακοπή των ταχυδρομικών σχέσεων των δύο χωρών, είχε αμέσως δημιουργήσει παράλληλους ιδιωτικούς μυστικούς διαύλους επικοινωνίας (29). Οι ανάγκες όμως των συναλλαγών και του εμπορίου, και από τις δύο πλευρές, υπερέβαιναν τις προτεραιότητες του πολέμου. Λόγω του ναυτικού αποκλεισμού των γαλλικών ακτών (30), η επίσημη, μέσω των εθνικών ταχυδρομικών αρχών, διακίνηση της αλληλογραφίας από και προς τη Γαλλία/Αγγλία είχε μεν σταματήσει αλλά η ιδιωτική δεν είχε εκλείψει εντελώς και πάρα πολλοί, λαθρέμποροι- Άγγλοι κυρίως (οι γαλλικές διαταγές της διοίκησης αναφέρονται σε αυτούς με την αγγλική λέξη smugglers) - και άλλοι, διασπούσαν εύκολα και συχνά τον αποκλεισμό. Ολόκληρο μυστικό δίκτυο από τη Μασσαλία μέχρι τη Βρετάνη, τη Νορμανδία, το στενό του Calais, την Οστάνδη και την Ολλανδία είχε οργανωθεί με ενδιάμεσους διακινητές, για την προώθηση της αλληλογραφίας στην Αγγλία και αντίστροφα. Περιήφημο ήταν π.χ το καρτέλ του Morlaix, πόλη στην οποία έφθαναν από την Αγγλία παράνομα επιστολές Γάλλων αιχμαλώτων κατά την περίοδο 1803-1806.

Η όλη επιχείρηση απαιτούσε απόλυτη μυστικότητα διότι ο κίνδυνος αποκάλυψης συνεπαγόταν μεγάλους κινδύνους για τη ζωή των συλληφθέντων, ιδιαίτερα την περίοδο της αποκαλούμενης Τρομοκρατίας. Η διαδρομή δεν ήταν πάντοτε η ίδια και θα πρέπει να επιλεγόταν από τις συνθήκες και τις ευκαιρίες της στιγμής. Οι συναλλασσόμενοι έμποροι και τραπεζίτες ήταν οι πρώτοι που γνώριζαν αυτούς τους διαύλους επικοινωνίας, εάν δεν τους χρηματοδοτούσαν οι ίδιοι. Οι μυστικοί διακινητές, από την άλλη πλευρά, θα πρέπει να τιμούσαν εις το έπακρον τη συμφωνία που είχαν αναλάβει, δηλαδή την καλή και ασφαλή μεταφορά της αλληλογραφίας στην Αγγλία, η οποία, μερικές φορές, περιλάμβανε και σεβαστά χρηματικά ποσά. Η υπόθεση μας θυμίζει ζωηρά τις μυστικές διευθύνσεις κατά το Β' ΠΠ μεταξύ εμπόλεμων κρατών (31).

Ο ανταποκριτής του Λιβόρνου είτε γνώριζε τις πολιτικές και στρατιωτικές εξελίξεις και την προώθηση των γαλλικών στρατιωτικών δυνάμεων στη Φλάνδρα και Ολλανδία είτε όχι, είναι βέβαιο ότι είχε απόλυτη εμπιστοσύνη στο παράνομο ταχυδρομικό δίκτυο. Οι διακινητές - raseurs στα γαλλικά- στην περίπτωση της επιστολής του Stockdale, θα πρέπει όμως να επέλεξαν σε κάποιο στάδιο της διαδρομής ότι θα ήταν ασφαλέστερο να την προωθήσουν, προφανώς μαζί με άλλες, μέσω Ολλανδίας.

Τρίτο στάδιο

Από κάποιο λιμάνι της Ολλανδίας, η επιστολή παραδίδεται από τους ψαράδες στους Άγγλους λαθρέμπορους, σε συμφωνημένο σημείο, οι οποίοι με τη σειρά τους την παραδίδουν στο επίσημο ταχυδρομείο. Πιθανώς στο Dover.

Τέταρτο στάδιο

Παρ' όλες τις απαγορεύσεις των ταχυδρομικών αρχών των δύο χωρών να μη παραλαμβάνουν ταχυδρομείο από τα εμπόλεμα μέρη, οι ταχυδρομικοί υπάλληλοι δεν φαίνεται να ακολουθούσαν αυστηρά τις σχετικές οδηγίες -εάν δεν συνεργάζονταν με τους μυστικούς διακινητές-, όπως φαίνεται από τις επανειλημμένες διαταγές των γαλλικών επαναστατικών

αρχών. Το ίδιο προφανώς θα γινόταν και από αγγλικής πλευράς.

Τα ταχυδρομικά τέλη μιας επιστολής από την Ιταλία στην Αγγλία, μέσω Ολλανδίας, ήταν, όπως ελέχθη, 1 σελίνι. 32 Ο Άγγλος ταχυδρομικός υπάλληλος μόλις παρέλαβε την επιστολή, γνωρίζοντας ότι προέρχεται από την Ολλανδία, εγγράφει τον σήμα του σελινιού 1/ στην εμπροσθία όψη και τον αριθμό 2 πεννών που αντιπροσωπεύει το εσωτερικό τέλος μέχρι το Derbyshire. Την ίδια στιγμή όμως διαπιστώνει ότι η Ολλανδία αποτελεί πλέον γαλλικό έδαφος και ξαναγράφει σε υψηλότερο σημείο 1/3 και προωθεί την επιστολή για περαιτέρω διαβίβαση στο Λονδίνο (η σφραγίδα του Λονδίνου θα πρέπει να ήταν στο ελλείπον μέρος της επιστολής). Από εκεί, προωθήθηκε στο Derbyshire που έφθασε στις 18 Σεπτεμβρίου, όπως διακρίνεται από τη μισή σφραγίδα, που έχει διασωθεί, γνωστή ως Bishop mark.

Στο Λονδίνο ή στο Derbyshire όμως, ένας δεύτερος ταχυδρομικός υπάλληλος που διαχειρίστηκε την επιστολή, θεώρησε σκόπιμο να προσθέσει στο 3 μια γραμμή επάνω, ώστε να το διαμορφώσει σε 5. Με αυτό τον τρόπο ήθελε να καταστήσει σαφές στον παραλήπτη ποιο ήταν το τελικό ταχυδρομικό τέλος που θα ήταν υποχρεωμένος αυτός να καταβάλει. Αξίζει να σημειωθεί ότι το τέλος 1 σελινιού και 5 πεννών με τα σημερινά μέτρα, ήταν πολύ ακριβό, εφόσον σήμερα θα αντιστοιχούσε περίπου προς 3.50 λίρες.

Γνωρίζουμε ότι η επιστολή έφθασε στον αποδέκτη της μετά από 77 ημέρες. Ας πιθανολογήσουμε τη διάρκεια κάθε σταδίου της διαδρομής της. Από τη Ρόδο στο Λιβόρνο, με καλό καιρό και χωρίς πολλές ενδιάμεσες στάσεις θα πρέπει να χρειάστηκαν 13-15 ημέρες. Στο Λιβόρνο θα πρέπει να χρειάστηκαν 4-5 ημέρες για ταξινόμηση από τον ενδιάμεσο διακινητή του όγκου της αλληλογραφίας που θα ελάμβανε καθημερινά και την εύρεση της κατάλληλης ευκαιρίας για την αποστολή στη Μασσαλία. Εάν προσθέσουμε 7 ημέρες από το Derbyshire μέχρι τον παραλήπτη στο Eckington, θα πρέπει να χρειάστηκαν 50-53 ημέρες από τη Μασσαλία μέχρι τις ακτές της Αγγλίας. Εάν λάβουμε υπόψη ότι, σε περίπτωση ειρηνικών περιόδων, το κανονικό ταχυδρομείο από Μασσαλία μέχρι Calais χρειαζόταν 10-12 ημέρες, διαπιστώνουμε τη δύσκολη και με τόσες προφυλάξεις διαδρομή της επιστολής από το παράλληλο δίκτυο στα γαλλικά εδάφη.

Όπως ήταν φυσικό, η δαπάνη αποστολής μιας επιστολής μέσω αυτών των διαύλων ήταν πάρα πολύ ακριβή. Τη δαπάνη κατέβαλε τόσο ο αποστολέας όσο και ο παραλήπτης. Στη συγκεκριμένη περίπτωση, δεν γνωρίζουμε τι κατέβαλε ο διακινητής του Λιβόρνου. Ο παραλήπτης δεν θα πρέπει στη συγκεκριμένη περίπτωση να υποχρεώθηκε να καταβάλει, εφόσον η επιστολή έφθασε στα χέρια του μέσω του επίσημου ταχυδρομείου, εκτός του επίσημου τέλους.

Ενδεικτικά όμως και για λόγους σύγκρισης, αναφέρεται μια επιστολή της 18 Οκτωβρίου. 1806, ενός Γάλλου αιχμαλώτου που κρατείτο ήδη τέσσερα χρόνια στο Pack Stafford, προς την αδελφή του, για τη μεταβίβαση του οποίου χρησιμοποιήθηκε ο μουσικός δίαυλος μέσω του γαλλικού λιμένα του Rochefort, μέχρι το Παρίσι. Η επιστολή κατατέθηκε στο επίσημο γαλλικό ταχυδρομείο στο Παρίσι στις 8 Δεκεμβρίου. Διάρκεια διαδρομής 51 ημέρες. Το κείμενο είναι αποκαλυπτικό, όχι μόνο για τα ονόματα των ενδιαμέσων που χρησιμοποιήθηκαν, αλλά και για τις δαπάνες του αποστολέα, ο οποίος αναφέρει στην αδελφή του ότι καταβάλλει κάθε φορά 1 ecu κατά την αποστολή και 1 ecu κατά την παραλαβή γράμματος από τη Γαλλία. Το ecu αντιστοιχεί με περίπου 36 ευρώ, ποσό υπερβολικά μεγάλο για την αποστολή μιας απλής επιστολής σήμερα, πολύ δε περισσότερο τότε.

Η διαδρομή της επιστολής του Stockdale όπως παρουσιάστηκε, στηρίχθηκε στις ελλιπείς γνώσεις για τις επικρατούσες τότε συνθήκες και σε περισσότερες υποθέσεις από βεβαιότητες. Είναι πολύ πιθανόν να επιδέχεται και άλλες ερμηνείες. Γεγονός είναι ότι ο χρόνος που

χρειάστηκε η επιστολή να φθάσει στον προορισμό της και η ανυπαρξία άλλων ταχυδρομικών ενδείξεων, πλην εκείνων του αγγλικού ταχυδρομείου, αποτελούν σοβαρή ένδειξη ότι η αλήθεια δεν είναι μακριά.

Εκτός, λοιπόν, από το ενδιαφέρον περιεχόμενο, η επιστολή είναι εξαιρετικά διαφωτιστική και για τον τρόπο διαβίβασής της, όπως φαίνεται από το γεγονός ότι τα ταχυδρομικά της τέλη μας επιτρέπουν να υποπτευθούμε την περιπετειώδη διαδρομή της την παραγμένη εκείνη εποχή.

Ευχαριστίες

Ένα τέτοιο ταξίδι στην ιστορία και τη ταχυδρομική ιστορία δεν το κάνει κανείς εύκολα μόνος του χωρίς καλούς φίλους.

Ευχαριστίες οφείλονται στους Νίκο Ασημακόπουλο (ΗΠΑ) και Collin Nestor (Μ. Βρετανία) για τις αντιβολές κατά τη μεταγραφή του κειμένου,

τη Michele Chauvet RDP (Γαλλία) για την υπομονή και σοφία που επέδειξε στις εξαντλητικές απορίες μου για τις ταχυδρομικές πρακτικές στη Γαλλία εκείνη την εποχή,

τον Αδριανό Ρητορίδη (Μ. Βρετανία) για το όμορφο ταξίδι που κάναμε μαζί αντλώντας πληροφορίες για τους αναφερόμενους τόπους και τα εμπλεκόμενα πρόσωπα της επιστολής,

και, τέλος, τους Mortham Estates (Trustees) Ltd, που παραχώρησαν ευγενικά τη φωτογραφία του John B. S. Morrith, από πίνακα που ευρίσκεται στο Rokeby Park.

Υποσημειώσεις

- 1) Ο Robert Stockdale (9 Ιανουαρίου 1761- 5 Σεπτεμβρίου 1831), οικογενειακός φίλος με τον Morrith, γεννήθηκε στο York και σπούδασε στο Pembroke College του Cambridge ανθρωπιστικές σπουδές, Λογική και Φιλοσοφία. Ο πατέρας του Robert και αυτός, ήταν εφημέριος στο York. Υπήρξε σπουδαία μορφή του πανεπιστημίου (Εταίρος από το 1785 μέχρι το θάνατό του) στο οποίο αργότερα υπηρέτησε σε υψηλές διοικητικές θέσεις και ήταν βοηθός σπουδών (tutor) του Morrith στο St. John College του Cambridge. Από τις παρατηρήσεις του για την ελληνική γλώσσα διακρίνεται η ευρύτερη παιδεία του από δε το οικόσημο της σφραγίδας που κλείνει την επιστολή, πρέπει να ήταν και αυτός ευγενής. Προκαλεί εντύπωση πως, παρά την παιδεία του, δεν φαίνεται να άφησε δημοσιευμένο περιηγητικό κείμενο ή Ημερολόγιο του ταξιδιού, όπως θα περίμενε κανείς κατά τη συνήθεια της εποχής. Ο Morrith αναφέρεται σ' αυτόν στις επιστολές του είτε με το επίθετο ή με το αρχικό S. Η μόνη πληροφορία που παραδίδει είναι ότι διέθετε φαβορίτες και αρκετά συχνά ασθενούσε, επηρεαζόμενος από τη ζέση !
- 2) Ο λόρδος John B. S. Morrith of Rokeby (1772 -12 Ιουλίου 1843), υιός του Earl of Rosebery, από πολύ πλούσια οικογένεια της περιοχής του Durham, μέλος της εταιρείας των Dilettanti με πανεπιστημιακή μόρφωση, γνώριζε γαλλικά, καλά αρχαία ελληνικά και λατινικά και είχε έντονη κλίση στην αρχαιολογική έρευνα. Μόλις αποφοίτησε από το Cambridge, ξεκίνησε το νεανικό του ταξίδι με τον Stockdale, που κράτησε μια διετία (1794-1796), με καρπό ένα χρονικό σε μορφή επιστολών σε οικείους (μητέρα, θεία και αδελφή), οι οποίες εκδόθηκαν το 1914 με επιμέλεια G. E. Marindin και με τίτλο *The letters of John B. S. Morrith of Rokeby, descriptive of journeys in Europe and Asia Minor in the years of 1794-1796* (βλ. και Κ. Σιμόπουλος, *Ξένοι ταξιδιώτες στην Ελλάδα 1700-1800*, τ. II, Αθήνα 1976, σελ. 595 -612).

- 3) Ο Κ. Σιμόπουλος περιγράφει αναλυτικά την επικρατούσα τάση (ένθ. αν. σελ. 5-18). Βλ. γενικότερα και Helen Angelomatis-Tsougarakis, *The eve of the Greek revival. British traveller's perceptions of early nineteenth century Greece*, London 1990.
- 4) Την αγωνία της συντροφιάς για το ταξίδι στο Αιγαίο, που, παρ' όλες τις εμφανείς δυσκολίες δεν εμποδίζει τους νέους ταξιδιώτες να το πραγματοποιήσουν, μεταφέρει καθαρά ο Morritt στις επιστολές του, όταν η συντροφιά ετοιμαζόταν να διαπλεύσει το Αιγαίο, από τη Σμύρνη προς το Άγιο Όρος, όπου ευγνωμονεί τη μικρή αγγλική μοίρα υπό τον γενναίο πλοίαρχο Hood που ευρίσκεται εκεί: *Έχουμε μεγάλες υποχρεώσεις σε αυτή τη μοίρα. Απέκλεισε δύο γαλλικές φρεγάτες στη Σμύρνη στο λιμάνι της οποίας λικνίζονται μαζί με τις δικές μας φιλικά δίπλα-δίπλα και πλέον δεν ταξιδεύουν. Μια τρίτη είναι στο Τσεσμέ, έναν άβολο μικρό κόλπο απέναντι από τη Χίο, όπου θα πρέπει να διασκεδάζουν σε μια άγονη χώρα όπου δεν προσέφερε ούτε ένα ικανοποιητικό δείπνο στη συντροφιά μας. Ο εχθρός, η αγγλική φρεγάτα, είναι στη Χίο, απέναντι, όπου τα πληρώματά μας και οι αξιωματικοί θα πρέπει να έχουν βολευτεί καλά όπως σε κάθε άλλο μέρος του Λεβάν. Αφήσαμε ένα αγγλικό εμπορικό αποκλεισμένο εκεί, που μας δέχθηκε με τη μεγαλύτερη φιλοξενία, όπου και περάσαμε αρκετά ευχάριστα βράδια. Ο πλοίαρχος, σαν αληθινός John Bull [το όνομα παραπέμπει σε εθνική προσωποποίηση της Μ. Βρετανίας και ειδικότερα της Αγγλίας, σε γελοιογραφίες και γραφιστικές αναπαραστάσεις πολιτικών σχολίων. Αντίστοιχες προσωποποιήσεις στις ΗΠΑ, ο Uncle Sam και στην Ελλάδα ο τσολιάς] με την άφιξη των αγγλικών πλοίων, σήκωσε τη σημαία του, έριξε με τα κανόνια του και έσπασε τον αποκλεισμό εν πλήρει θριάμβω. Δεν υπάρχει κίνδυνος, λοιπόν, να πέσουμε στα χέρια των Καρμανιόλων [με αυτό τον όρο αποκαλούσαν τους Γάλλους επαναστάτες από το είδος του παλτού που φορούσαν, βλ. και σημείωση αρ. 13] στα ταξίδια μας και θα πάρουμε ένα αρκετά καλό πλοίο για να αντιμετωπίσουμε τους κουρσάρους της περιοχής.*
- 5) Η πιστωτική επιστολή εκδίδεται από τράπεζα και περιλαμβάνει ανέκκλητη υποχρέωσή της να πληρώσει στον κομιστή το αναφερόμενο ποσό. Οι σχετικές εξαργυρώσεις γινόντουσαν, πολλές φορές, με υπερβολικά βάρη για τον υπέρ ού η επιστολή, είτε λόγω υπερβολικών τόκων, είτε λόγω διαφορετικών ισοτιμιών που επικρατούσαν εκάστοτε για τα διάφορα κυκλοφορούντα νομίσματα. Γνωστοί έμποροι που εκτελούσαν και χρέη τραπεζικών ανταποκριτών στη Κεφαλονιά ήταν ο Καρύδης, ο Κοργιαλένιος, οι Barf-Hancock και Sargint, στη Μάλτα ο Grant κ. α.
- 6) Για την ταχυδρομική επικοινωνία της Κωνσταντινούπολης, Σμύρνης και Θεσσαλονίκης με την Ευρώπη κατά το 18ο αιώνα, βλ. Wolf Dinslage (ed. M. Fulford), *The history and postal history of the town of Smyrna up to the end of the Greek period*, Hellenic Philatelic Society of Germany, Frankfurt, 2007 και Ελένη Αγγελομάτη-Τσουγκαράκη, *Η διακίνηση της αλληλογραφίας στην Ανατολική Μεσόγειο (14ος-19ος αι.)*, Φιλοτελική Βιβλιοθήκη ΕΦΕ, αρ. 60, Αθήνα, 2008, σελ. 24-25. Για τη ταχυδρομική σύνδεση των νησιών του Αιγαίου με τη Κωνσταντινούπολη και τις Παραδουνάβιες Ηγεμονίες βλ. "Το αρχείο Μάρκου Καλογερά" *Φιλοτέλεια* αρ. 619/2003, σελ. 93-96.
- 7) Ο Morritt γράφει στις 29 Μαρτίου από τη Τρίπολη ότι "γράμμα σας θα πάρουμε πια στη Ζάκυνθο. όπου έχουμε ζητήσει να κρατηθούν όλα μας τα γράμματα".
- 8) Η παρέα αποτελείται από τους Stockdale, Morritt, τους δύο υπηρέτες τους -ο ένας είναι Γάλλος- και τον αυστριακό ζωγράφο, τα ονόματα των οποίων δεν παραδίδονται. Ο έκτος είναι ένας Έλληνας που προσλήφθηκε ως διερμηνέας στη Κωνσταντινούπολη γιατί γνώριζε, εκτός από τη γλώσσα του, τουρκικά, ιταλικά και γαλλικά και ο οποίος συνόδευσε τη συντροφιά σε όλη τη περιήγησή τους.

- 9) Η φήμη των ωραίων Ελληνίδων ήταν πολύ διαδεδομένη. Ας μη λησμονούμε ότι οι ηλικίες του επιστολογράφου και του φίλου του δικαιολογούσαν την ιδιαίτερη ευαισθησία τους για το ωραίο φύλο. Οι νησιώτισσες διέθεταν μια ελευθερία στις συναναστροφές με τους ξένους, όπως ομολογούν πολλοί περιηγητές, που δικαιολογείται από τη συχνότερη επαφή τους με τον έξω κόσμο.
- 10) Ο Morritt σημειώνει χαρακτηριστικά: *Οι Κυκλάδες και όλα τα νησιά σ' αυτό το μέρος είναι εντελώς στα χέρια των Ελλήνων και οι Τούρκοι τους υποχρεώνουν σε μια ετήσια καταβολή και δεν τους δημιουργούν μεγάλες φασαρίες. Στη Κέα, Τήνο και Μύκονο είδαμε πολύ λίγα απομεινάρια από την αρχαιότητα που να αξίζουν προσοχής, είναι (νησιά) γυμνά και βραχύδη αλλά από την ειρήνη και την ελευθερία που απολαμβάνουν είναι πολύ καλλιεργημένα και η Τήνος, ιδιαίτερα, καλύπτεται από χωριά και κήπους. Το κύριο εμπόριό τους είναι το μετάξι και όλοι οι Τήνιοι, από τον πλουσιότερο μέχρι τον πτωχότερο, πλέκουν μεταξωτές κάλτσες, γάντια κλπ το οποίο, για ένα τέτοιο νησί δεν είναι αμελητέο εμπόριο. Καθώς μας κράταγε ο καιρός στα περισσότερα από αυτά τα μέρη, διατηρούσαμε τη καλή μας διάθεση δίνοντας χορούς στις ωραίες Ελληνίδες και διδάσκοντας αγγλικούς δημοτικούς χορούς και βαλς κατά τη μόδα της Βιέννης. Ακούς συχνά στην Αγγλία για την ομορφιά των Ελληνίδων. Σε διαβεβαιώ ότι αυτές οι δηλώσεις δεν είναι υπερβολικές και στη Τήνο και πάνω από όλα τα νησιά, στη Μύκονο, δεν υπάρχουν λόγια. Ένα βιολί είναι το γενικό σημείο ξεσηκωμού στη πόλη, ειδικότερα στα σπίτια του Προξένου είμαστε συνήθως μια μεγάλη ομάδα νέων και είχαμε τους συντρόφους μας στο σπίτι καθώς οι περισσότεροι έχουν οικογένειες. Αντιλαμβάνεσαι, λοιπόν ότι όταν είχαμε κακοκαιρία έξω, μέσα στο σπίτι ήταν συνήθως πολύ καλά και καθώς είναι λάτρεις του χορού, ιδιαίτερα στη Τήνο, όταν δεν είχαμε βιολί, τραγουδούσαμε και χορεύαμε από το πρωί μέχρι το βράδυ. Κάνουμε μεγάλη πρόοδο στα σύγχρονα ελληνικά και αρχίσαμε να μιλάμε αρκετά κατανοητά, ώστε, τουλάχιστον, παρά τις ατυχίες μας, κάτι κερδίσαμε.*
- 11) Πριν η συντροφιά ξεκινήσει για τη Μάνη, εφοδιάστηκαν με ιδιαίτερα αυστηρές συστάσεις από τον Πασά της Τρίπολης προς τον Μπέη της Καλαμάτας. Σημειώνει ο Morritt με ανακούφιση: *“Η χώρα είναι πολύ επικίνδυνη αλλά λάβαμε τα μέτρα μας και δεν έχουμε άγχος. Οι ληστές συνήθως συνεργάζονται με τους Αγάδες και έτσι πήραμε τις δυνατότερες συστάσεις. Τα γράμματα από την Τρίπολη προς τον Μπέη της Καλαμάτας του δηλώνουν ότι θα πρέπει να μας οδηγήσει όπου θέλουμε να πάμε με τη κατάλληλη συνοδεία και, αν τυχόν συμβεί η παραμικρή ατυχία σε εμάς ή τις αποσκευές μας, το κεφάλι του δεν θα μπορούσε να θεωρηθεί αρκετή αποζημίωση”. Αν και οι πρόκριτοι της Καλαμάτας είχαν προσπαθήσει να τους αποθαρρύνουν από το να συνεχίσουν το ταξίδι τους στη Μάνη, οι ριψοκίνδυνοι νέοι δεν δίστασαν να πάρουν την απόφαση. Ο Morritt γράφει στην αδελφή του: Έχουμε επιτέλους μπει σε μια χώρα όπου, προς παρηγορίαν σου, ο καθένας, πριν έλθουμε εδώ, Τούρκοι και Έλληνες, μου είπαν ότι είναι αδιαπέραστη και διατρέχουμε το κίνδυνο των πραγματικών Εγγλέζων στην προσπάθεια να τη δούμε. Εάν βλέπω κάποιο κίνδυνο να μη βγω από εδώ, δεν είναι από τους ληστές αλλά από τη φιλοξενία και τη καλοσύνη των κατοίκων και πράγματι σκεπτόμαστε να εγκατασταθούμε στη Μάνη. Βρισκόμαστε στην περιοχή της Σπάρτης και βρήκαμε τους απόγονους των αρχαίων Σπαρτιατών να είναι τρόμος όλων των γειτόνων τους και ελεύθερους στη σκλαβιά τους. Είμαι βέβαιος ότι θα νομίσεις ότι τα πλάθω με τη φαντασία μου, ειδικότερα όταν λέω ότι σου γράφω από το σπίτι μιας Σπαρτιάτισσας κυρίας στην οποία φέραμε συστάσεις. Μένουμε εδώ από χτες, σήμερα είναι Κυριακή του Πάσχα, και βρήκαμε μια υποδοχή από πλευράς της και τρόπους τόσο διαφορετικούς απ' όλους όσους έχουμε δει και τόσο γοητευτικούς, που αρχίζουμε να*

πιστεύουμε ότι είμαστε στο γοητευτικό πύργο κάποιας παραμυθένιας πριγκίπισσας που μας κοιτά με όλη την έκπληξη ενός περιπλανώμενου ιππότη που δεν έχει συνηθίσει σε περιπέτειες. Η συντροφιά φιλοξενήθηκε στο σπίτι μια πανέμορφης χήρας καπετάνισσας 28 ετών που, όπως φαίνεται, καταγοήτευσε τον Morrit, η οποία ζούσε με την 18 ετών αδελφή της στον πύργο της και διαφέντευε την περιοχή. Στη Μάνη τους έγιναν και πολλά προξενιά !

- 12) Ο Morrit παραδίδει το γεγονός ως εξής: *Η Δήλος είναι εντελώς έρημη και καλύπτεται με σπασμένα μάρμαρα. Τα γειτονικά νησιά έχουν από πάντοτε μεταφερμένα από εκεί μάρμαρα και κολώνες και πέτρες αποτελούν στολίδια χιλιάδων εκκλησιών στη γύρω νησιωτική γειτονιά. Καθώς την περπατούσαμε, ξαφνιαστήκαμε αρκετά βλέποντας τον νέο Άγγλο από τη Σμύρνη (τον Hayes), που μας είπε ότι ένα γαλλικό κουρσάρικο μας έψαχνε. Είχε λάβει τα νέα στη Μύκονο και μας ακολούθησε με μια βάρκα να μας πληροφορήσει ότι θα έπρεπε να φυλαγόμαστε. Η είδηση αποδείχθηκε ψεύτικη αν και υπήρχε ένα μικρό πλοίο στη Τήνο που δημιούργησε την ιστορία. Μια και ήταν μια βάρκα με 4-5 ανθρώπους μόνο, δεν νοιαστήκαμε και πολύ και μετά μάθαμε ότι έφυγε για τη Σμύρνη. Ήταν επανδρωμένη με ένα αξιωματικό και τρεις ναύτες της φρεγάτας που είχε αιχμαλωτίσει ο πλοίαρχος Paget πέρσι στη Μύκονο, η οποία επειδή αιχμαλωτίστηκε σε ουδέτερο λιμάνι και δεν θεωρήθηκε λεία, εξόργισε εκτός εαυτού τους Γάλλους. Μας έδειξαν το σημείο του συμβάντος και ήταν ασφαλώς μια απόδειξη του γαλλικού θαλασσινού θάρρους που δεν παρέλειψαν με ίση δύναμη, σχεδόν διπλάσιο αριθμό πλοίων και μια νέα φρεγάτα να κάνουν έξοδο και να επιτεθούν στο Rodney, ένα παμπάλαιο σκάφος.*
- 13) Ο Dr. Samuel Parr (1747-1825) υπήρξε κληρικός, απόφοιτος και αυτός του Cambridge, συγγραφέας και περίφημος παιδαγωγός. Το 1812 ήταν καθηγητής ελληνικών στην Οξφόρδη.
- 14) Οι λέξεις είναι γραμμένες στα ελληνικά.
- 15) Η τρικάρτη φρεγάτα *Sensible* της κλάσης *Magicienne* (526 τόνων, μήκους 44.20 μ., πλάτους 11.20 και βυθίσματος 5.20) με 32 κανόνια, κατελκύστηκε τον Αύγουστο του 1788 και εντάχθηκε στο γαλλικό ναυτικό το Μάρτιο του επόμενου χρόνου. Το 1789 υπηρέτησε στη Μαρτινίκα και το Σεπτέμβριο του 1790 έφερε στη Τουλώνη τη μετέπειτα σύζυγο του Ναπολέοντα Josephine de Beauharnais και τη κόρη της Ορτανσία. Στις 9 Δεκεμβρίου 1795 μαζί με τη κορβέτα *Sardine* αιχμαλώτισαν την αγγλική φρεγάτα *Nemesis*, 28 κανονιών, στο ουδέτερο λιμάνι της Σμύρνης. Τα γαλλικά πολεμικά, αγνοώντας την ουδετερότητα της πόλης, μπήκαν στο λιμάνι και απαίτησαν την παράδοσή της. Στις 27 Ιουνίου 1798 αιχμαλωτίστηκε το ίδιο από την αγγλική φρεγάτα *Seahorse*, 38 κανονιών, και εντάχθηκε στον αγγλικό στόλο διατηρώντας το ίδιο όνομα. Στις 2 Μαρτίου 1802 ναυάγησε έξω από τη Κεϋλάνη.
- 16) Απόδοση στη νεοελληνική του όρου *sans-culottes*. Η γαλλική έκφραση δημιουργήθηκε το 1790-92 για να περιγράψει την -εργατική, πτωχότερη και ως εκ τούτου υπέρμαχο της Επανάστασης του 1789- Τρίτη Τάξη της γαλλικής Εθνοσυνέλευσης, επειδή συνήθως φορούσαν παντελόνια και όχι κυλότες που έδεναν στο γόνατο. Μετά την εκτέλεση του Ροβεσπιέρου, έπαψαν να παίζουν κυρίαρχο ρόλο στη γαλλική πολιτική σκηνή. Παρόμοια περίπτωση χαρακτηρισμού ενός επαναστάτη που βασίζεται στο ένδυμα, έχουμε στη σύγχρονη εποχή τους *descamisados* (τους χωρίς πουκάμισο), που ήταν οι Περονιστές της Αργεντινής.
- 17) Το περιστατικό αναφέρεται από τον Morrith ως εξής: *Από τότε, ακούσαμε μια ιστορία*

ακόμη πιο τιμητική για τους Άγγλους που μας έκανε πολύ καλό. Οι τρεις αγγλικές φρεγάτες είχαν αποκλείσει το *Sensible*, 32 κανονιών, στο Τσεσμέ και το προκάλεσαν να βγεί και να πολεμήσει όποια απ' αυτές, χωριστά. Ο Γάλλος διάλεξε ως ανταγωνιστή του το *Dort*, μια σαλούπα 22 κανονιών και επέμεινε στη συγγραφή όρων μονομαχίας ότι, σε περίπτωση που τα άλλα πλοία ελάμβαναν μέρος στη μονομαχία, το πλοίο δεν θα ήταν νόμιμη λεία. Οι όροι συντάχθηκαν και συμφωνήθηκαν από τους Άγγλους αξιωματικούς και τους Τούρκους διοικητές των δύο λιμανιών. Την επόμενη ημέρα η ακτή είχε γεμίσει από Τούρκους για να δουν την εμπλοκή. Το *Dort* πέρασε από μπροστά και έριξε μια κανονιά για σινιάλο. Καθώς το άλλο δεν βγήκε, [το *Dort*] πέρασε μέσα στο κόλπο του Τσεσμέ και έκανε άλλο ένα σινιάλο και ο Γάλλος μη τολμώντας να του επιτεθεί αν και είχε ενισχυθεί από τα πληρώματα των άλλων δικών του σκαφών στη Σμύρνη, παρέμεινε στο λιμάνι, ενώ οι Τούρκοι στα φρούρια και οι Άγγλοι ναύτες πάνω στα ξάρτια, τους κοροΐδευαν για τη δειλία τους. Δεν νομίζω ότι υπάρχει πλήρωμα πλοίου στην Αγγλία που δεν θα είχε ρίξει το καπετάνιο του στη θάλασσα εάν το είχε ατιμάσει κατά τέτοιο τρόπο. Τέτοιο είναι το εκθιαζόμενο θάρρος του όχλου των Ξεβράκωτων ..

- 18) Εννοεί τη Μεγάλη Αικατερίνη Β' της Ρωσίας, η οποία πέθανε τον επόμενο χρόνο. Οι πολεμικές αναταράξεις της περιόδου δημιουργούσαν πολλές περιέργες αλλά και πρόσκαιρες συμμαχίες, όπως π.χ Αγγλίας και Ρωσίας κατά την εκστρατεία του Ναπολέοντα στην Αίγυπτο και ανακήρυξή τους σε προστάτες της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Στη συνέχεια, ο Ναπολέων μεταβάλλεται σε προστάτη της Τουρκίας και οι πρώην σύμμαχοι γίνονται εχθροί (ρωσσο-τουρκικός και αγγλο-τουρκικός πόλεμος).
- 19) Ο Stockdale είχε ένα μικρότερο αδελφό, ονόματι William, γεννημένο το 1784. Προφανώς δεν ομιλεί γι' αυτόν. Το B.A (Bachelor of Arts) είναι ο πρώτος πανεπιστημιακός τίτλος κλασικών σπουδών. Για να γίνει κάποιος ιερέας, ειδικά πριν τον 19ο αι., έπρεπε να γνωρίζει ελληνικά, για να μπορεί να διαβάσει τη Βίβλο στο πρωτότυπο, και λατινικά.
- 20) Οι επιστολές του Morrill δεν αναφέρουν ότι η συντροφιά συνοδευόταν από κάποιο άλλο πλοίο. Πολύ πιθανόν η συνοδεία να ήταν κάποιο σκάφος της αγγλικής μοίρας, όπως, ίσως συνέβη και κατά τον διάπλου Σμύρνης-Αγίου Όρους (βλ. σημείωση αρ. 4). Γεγονός είναι ότι εκείνη την εποχή γαλλικά πολεμικά δεν κυκλοφορούσαν στα νερά της Δωδεκανήσου και το Αιγαίο, εφόσον η γαλλική μοίρα ήταν αποκλεισμένη από τους Άγγλους στη Σμύρνη. Οι ταξιδιώτες που ήθελαν να περιηγηθούν τα νησιά θα έπρεπε να αντιμετωπίσουν, μερικές φορές, και την αισχροκέρδεια κάποιων καπετάνιων. Ο Αμερικανός περιηγητής Edward Everett, αρκετά χρόνια αργότερα, το 1819, επιθυμώντας να πάει από το Βόλο στη Κωνσταντινούπολη, περιγράφει στο *Ημερολόγιό* του το ακόλουθο περιστατικό: "Αν και το βράδυ εκείνο θα έφευγαν, πάση θυσία, είχαν το θράσος να μας ζητήσουν τετρακόσια δολάρια για να μας περάσουν στα Δαρδανέλια - ταξίδι δύο ημερών με καλό άνεμο. Αλλά σύντομα συμφώνησαν να πάρουν εξήντα δολάρια". (E. Everett, *Σελίδες ημερολογίου*, ΤΟ ΒΗΜΑ, Αθήνα, 2010, σελ. 167-168).
- 21) Ο William Mason (1725-1797), απόφοιτος και αυτός του Cambridge, υπήρξε εφημέριος στο Aston για 47 χρόνια, με πολλές καλλιτεχνικές ανησυχίες. Φίλος του ποιητή Thomas Gray και του μυθιστοριογράφου Horace Walpole, ποιητής και ο ίδιος, καλός μουσικός, ερασιτέχνης ζωγράφος και με ενδιαφέρον για τις αρχαιότητες.
- 22) Το Aston ήταν ένα αγροτικό χωριό στο νότιο Yorkshire, γειτονικό του Eckington.

- 23) Δεν κατέστη δυνατόν να ταυτοποιηθεί.
- 24) Η διεύθυνση είναι γραμμένη στα γαλλικά. Ο Christian Heigelin ήταν Δανός πρόξενος στη Νάπολη, τραπεζίτης και ιδιοκτήτης φημισμένου εμπορικού οίκου.
- 25) Τελικά, σύμφωνα με τον Morrith, έφθασαν στη Ζάκυνθο περί τα τέλη Αυγούστου.
- 26) Ο Jonathan Alderson (1772-1852) από γενιά του νότιου Yorkshire, απόφοιτος και αυτός του Cambridge, ήταν εφημέριος στο Troquay του Eckington, συνομήλικος του Morrith και στενός φίλος του Mason. Ο πατέρας του Christopher, ήταν εφημέριος στο Eckington και Aston και εκτελεστής της διαθήκης του Mason (βλ. σημείωση 21) με τον οποίο έμεναν μαζί.
- 27) Το Eckington ήταν ένα χωριό –σήμερα είναι ολόκληρη πόλη- στο βορειανατολικό Derbyshire, 11 χιλιόμετρα από το Chesterfield και νότια του Sheffield, στα σύνορα με το νότιο Yorkshire (βλ. σημείωση αρ. 22)
- 28) Για τους ενδιαμέσους διακινητές της αλληλογραφίας βλ. Kenneth Rowe, *The postal history of the Forwarding Agents*, L. Harmann 1984 και ειδικότερα για τη Μεσόγειο, Luciano De Zanche, *I corrispondenti postali (Forwarding Agents) con particolare riguardo all' area del Mediterraneo*, (Padova 1982).
- 29) Για την ενδιαφέρουσα περίπτωση διακίνησης αλληλογραφίας μεταξύ Αγγλίας και Γαλλίας κατά την περίοδο των εχθροπραξιών, βλ. την αρχειακή έρευνα του R. Thouverin, “Les relations postales entre la France et la Grande Bretagne de la Revolution a la fin de l'Empire”, *Les dossiers de relais*, supplement αρ. 48, Δεκέμβριος 1994, τη διαφωτιστική μελέτη της Michele Chauvet, *Les relations de la France avec l'Angleterre de 1670 a 1849*, τ. 1, Bruns et Fils, Paris 2001, Luca Lavagnino “Le relazioni postali Gran Bretagna-Francia dal 1793-1815” στον κατάλογο της έκθεσης Romafil 2010 και Jacques Renollaud, “Route inhabituelle d'une lettre d'un prisonier Francais en Angleterre en 1806”, *La Philatelie Francaise* αρ. 644/2012. Η Γαλλική Επανάσταση του 1789 είχε μεγάλο αντίκτυπο σε όλη την Ευρώπη, ιδιαίτερα μετά τη σύλληψη του βασιλιά της Γαλλίας Λουδοβίκου XVI και την εκτέλεσή του το 1792. Διάφορες συμμαχίες ευρωπαϊκών κρατών προσπάθησαν να καταπνίξουν τις γαλλικές επαναστατικές δυνάμεις αλλά ηττήθηκαν και οι κατακτήσεις της Γαλλίας επεκτάθηκαν στις Κάτω Χώρες, Ιταλία και Ρηνανία. Η Αγγλία βρισκόταν σε συνεχή πόλεμο με τη Γαλλία από το 1792 μέχρι τη Συνθήκη της Αμιένης.
- 30) Η Γαλλία κήρυξε τον πόλεμο στην Αγγλία τον Φεβρουάριο του 1793 και ο πρώτος αποκλεισμός άρχισε τον Μάρτιο μέχρι τη Συνθήκη της Αμιένης (25 Μαρτίου 1802). Ο δεύτερος άρχισε μέσα Μαΐου του 1803 και διάρκεσε μέχρι τις 15 Ιουλίου 1814. Η ανταλλαγή αλληλογραφίας είχε, όπως ήταν φυσικό, διακοπεί. Ο αποκλεισμός, όμως δεν ίσχυε για τους Γάλλους και Άγγλους ψαράδες, οι οποίοι, κατόπιν συμφωνίας των μερών, είχαν το ελεύθερο να κινούνται και εργάζονται στα νερά της Μάγχης. Ο δύο ναυτικοί αποκλεισμοί της Γαλλίας (και αργότερα της Ισπανίας) από τον αγγλικό στόλο, έδωσε την ευκαιρία στους Υδραίους και Σπετσιώτες πλοιοκτήτες, να σπάζουν επανειλημμένα τον αποκλεισμό με τα ευέλικτα και γρήγορα πλοία τους (οι ναυτικοί της αμερικανικής μοίρας που ναυλοχούσε στη Μεσόγειο, θαύμαζαν τα ελληνικά πλοία με τα μεγάλα κατάρτια και τη μεγάλη ιστιοφορία που τους προσέδιδαν ταχύτητα αλλά απαιτούσαν και αυξημένη δεξιότητα). Ο σκοπός της διάσπασης του αποκλεισμού ήταν η μεταφορά εμπορευμάτων και τροφίμων, -κυρίως σιτάρι από την Οδησό- στη

λιμώπτουσες Μασσαλία και Βαρκελώνη. Φυσικό επακόλουθο της ιστορικής συγκυρίας, ήταν να συγκεντρώσουν τεράστιες περιουσίες. (βλ. γενικώτερα Ηλία Π. Γεωργίου, *Επισιτισμός Γαλλίας υπό Ελληνικής εμπορικής ναυτιλίας*, Αθήναι 1969). Η ανάγκη ώθησε τους Έλληνες ναυτικούς να εξοπλίσουν τα εμπορικά τους πλοία με κανόνια για την αντιμετώπιση των Αλγερίνων πειρατών. Όταν κηρύχθηκε η Ελληνική Επανάσταση, τον Μάρτιο του 1821, ο ελληνικό στόλος ήταν πλέον ετοιμοπόλεμος και διατέθηκαν αρκετά από τα ιδιωτικά κεφάλαια για την χρηματοδότηση των πρώτων ναυτικών επιχειρήσεων, έστω και αν μετά τη λήξη των Ναπολεόντιων πολέμων υπήρξε μεγάλη ναυτιλιακή κρίση.

31) Για τις μυστικές διευθύνσεις κατά την περίοδο του πολέμου βλ. Σωκράτη Μπόζοβιτς, *Μυστικές διευθύνσεις αλληλογραφίας κατά τον 2ο παγκόσμιο πόλεμο*, Φιλοτελική Βιβλιοθήκη ΕΦΕ αρ. 48, Αθήνα 2008, όπου και βιβλιογραφία.

32) Collin Tabart, *Letter rates 1657-1900 Inland and Overseas*, London 1990, σελ. 47. Το εσωτερικό τέλος ήταν 1 πέννα αλλά αυξήθηκε σε 2 από το 1793 με την έναρξη των εχθροπραξιών και για την μετέπειτα χρηματοδότηση των Ναπολεόντιων πολέμων που ακολούθησαν.